

שומע בעונה

כשאנו מתבוננים במצות תקיעת שופר, מתעוררת שאלה: מהי בעצם המצוה, לשמוע או לתקוע?

לכאורה אפשר להוכיח, שהמצוה היא לשמוע, כי הרי מברכים "לשמוע קול שופר"¹, גם הרמב"ם פותח את הלכות שופר במלים: "מצות עשה של תורה לשמוע תרועת השופר בר"ה", כמו כן ניתן להביא הוכחה, שהשמיעה היא מצוה מהמשנה בפ"ג דראש השנה (כ"ז ע"ב): "התוקע לתוך הבור או לתוך הדות, אם קול שופר שמע – יצא, ואם קול הברה שמע – לא יצא". משמע, שהשמיעה היא עיקר.

מצד שני: בתורה כתובה תקיעה, כתוב "יום תרועה יהיה לכם", ולא כתוב "יום שמיעת תרועה יהיה לכם". יתר על כן: כשילך, או מי שלא חייב כלל במצות שופר דאורייתא, יתקע – השומעים לא יצאו ידי חובתם. הרמב"ם פוסק בהלכות שופר (ב,ב): "כל מי שאינו חייב בדבר אינו מוציא את החייב ידי חובתו. לפיכך, אשה או קטן שתקעו בשופר, השומע מהן לא יצא." משמע מהלכה זו, שיש חשיבות גם לתקיעה, ולא רק לשמיעה, שכן גם למעשה התקיעה יש חלק במצוה. ועוד יתירה מזאת: כידוע התוקע חייב לכוון להוציא את השומעים. אם המצוה היא שמיעה בלבד, למה הוא צריך לכוון להוציא? הרי שהתקיעה היא חלק מן המצוה, בדיוק כפי שהשמיעה היא חלק מן המצוה.

הדבר מבורר היטב בדברי הרמב"ם בפ"ב ה"ד: "המתעסק בתקיעת שופר להתלמד, לא יצא חובתו. וכן השומע מן המתעסק, לא יצא." אם העיקר הוא שמיעה, מה אכפת לי אם מתעסק או לא מתעסק, העיקר ששמע את התקיעות כשיעורן וכמספרן? עוד ממשיך הרמב"ם ומדגיש: "נתכוון שומע לצאת ידי חובתו, ולא נתכוון התוקע להוציא או ... לא יצא ידי חובתו, עד שיתכוון שומע ומשמיע." רואים איפוא את החשיבות שיש למשמיע, דהיינו לתוקע, בקיום המצוה: רק אם הוא יתכוון להוציא, יצא השומע ידי חובתו.

בעל הגהות מיימוניות מביא בסוף הלכות שופר בשם רבינו שמחה, שכשם שאין לתוקע להסיח בינתיים (להפסיק בשיחה בין הברכה לבין סיום התקיעות) כך אין לשומע להסיח, הואיל והתוקע הוא שלוחן ומוציאן, ושלוחו של אדם כמותו, וכאילו השומע עצמו יצא. לפי זה משתמע, שהטוב ביותר הוא לתקוע ולשמוע לבד. ורק אם

1. עיין שר"ע ארו"ח תקפה, ב ובמ"ב ובבאר היטב שם.

אינך יכול לעשות את שתי הפעולות בעצמך, כלומר אינך יכול גם לתקוע וגם לשמוע, מספיק שתשמע מהתוקע, שהוא שלוחך.

גם בדיני ברכות מצאנו שאחד מברך ומוציא את כולם. הרמב"ם פוסק בהלכות ברכות: "כל השומע ברכה מן הברכות מתחלטה ועד סופה, ונתכוון לצאת בה ידי חובתו, יצא, ואע"פ שלא ענה אמן." הרמב"ם הזכיר שהשומע ברכה צריך להתכוון לצאת, אבל לא הזכיר שהמשמיע ברכה צריך לכוון להוציא, כפי שהדגיש לגבי התוקע, שהמשמיע קול שופר חייב לכוון להוציא. הרמב"ם לא התנה זאת בכוונת המברך.² במה שונה המברך לאחרים ממי שתוקע להוציא אחרים?

בענין ברכות הדין הוא, שהמברך והשומע הרוצה לצאת ידי חובתו צריכים להיות באותה דרגת חיוב. שניהם צריכים להיות חייבים מן התורה במצוה שעליה מברכים, או בברכה. אבל היה המברך חייב מדברי סופרים, והשומע חייב מן התורה, לא יצא (השומע) ידי חובתו.³ כדוגמא מעשית לכלל זה מביא הרמב"ם⁴ את ברכת המזון: "שנים שאכלו כאחד, כל אחד ואחד מברך לעצמו. ואם היה אחד יודע ואחד אינו יודע, זה שידע מברך וכו'. בן מברך לאביו וכו'. במה דברים אמורים? שיצאו ידי חובתן (האב או הבעל) בזמן שאכלו ולא שבעו שהן חייבים לברך מדברי סופרים, ולפיכך מוציאין אותן קטן... (כי אז חיוב שניהם שוה, של הקטן המברך ושל האב היוצא ידי חובתו). אבל אם אכל ושבע, שהוא חייב בברכת המזון מן התורה... אין מוציאין אותן, שכל החייב בדבר מן התורה אין מוציאין אותן מידי חובתן, אלא החייב באותו דבר מן התורה כמותו."

מה יהיה אם הקטן יאכל פחות מכדי שביעה, האם הוא יוציא את האב. שאכל פחות מכדי שביעה? מדברי הרמב"ם משמע שתמיד קטן מוציא את האב ידי חובתו, אם האב לא אכל כדי שביעה וחייב מדרבנן. אך ניתן לשאול: במקרה שקטן אכל פחות מכדי שביעה, חיובו הוא תרי דרבנן — א"ע עצם היותו קטן; ב"אכל פחות מכדי שביעה — ואילו אצל האב זה רק דרבנן אחד, שאכל פחות מכדי שביעה. א"כ איך הקטן במקרה זה יוציא את האב, הרי דרגת החיוב של שניהם אינה בדיוק שוה. קטן — תרי דרבנן, האב — חד דרבנן?

הוכחה לכך שאכן מתחשבים בדרגה של תרי דרבנן מצינו בענין מגילה. המשנה במסכת מגילה⁵ מביאה מחלוקת: "הכל כשרים לקרוא את המגילה, חוץ מחרש שוטה וקטן. ר' יהודה מכשיר בקטן." המשנה עוסקת בקורא כדי להוציא אחרים. שואלים התוספות:⁶ הרי בודאי מדובר בקטן שהגיע לגיל חינוך, והוא חייב מדרבנן.

2. עיין שו"ע או"ח ריגג החולק על הרמב"ם ומדריך כוונת המברך — המוציא ידי חובה אחרים.
3. רמב"ם ברכות פ"א ה"א.
4. שם פ"ה ה"ט"ו ה"ט"ו.
5. דף יט ע"ב.
6. שם ד"ה ורבי יהודה מכשיר.

והרי כולם חייבים במגילה רק מדרבנן, א"כ למה חכמים אומרים שקטן לא יכול להוציא אחרים, הרי הוא בדרגת חיוב דומה לאחרים היוצאים ידי חובה, שניהם חייבים בקריאת מגילה רק מדרבנן? מתרצים התוספות, שבקטן הקורא במגילה יש "תרי דרבנן", האחד – שמצות מגילה עצמה מדרבנן, והשני – שחיוב קטן במצוות הוא מדרבנן. ולכן לדעת חכמים אין הקטן שדרגת חיובו היא "תרי דרבנן" יכול להוציא אחרים החייבים במגילה חיוב "חד דרבנן".⁷ מכאן הוכחה, שיש הבדל בין חיוב "חד דרבנן" לבין חיוב "תרי דרבנן". ואם כן, למה כותב הרמב"ם, שקטן שאכל יכול להוציא גדול שאכל פחות מכדי שביעה? היה לו להדגיש, שהקטן צריך לאכול כדי שביעה, שאם לא כן יהיה אצלו תרי דרבנן?⁸ הרמב"ם הרי הדגיש בברכת המזון שמי שלא חייב אינו מוציא.

מהי משמעות של "שומע כעונה"⁹ בברכות? למה לא נקבע הביטוי "שומע כאומר"? הרמב"ם הבהיר לנו את משמעות הביטוי בהלכות ברכות פ"א הי"א: "כל השומע ברכה מן ברכות מתחילתה ועד סופה, ונתכוון לצאת בה ידי חובתו – יצא, ואע"פ שלא ענה אמן" (כלומר הוא רק שומע). כל העונה אמן הרי זה כמברך. הרי שיש שלוש דרגות: שומע (אע"פ שאינו עונה אמן); עונה (שומע ועונה אמן); ומברך. "שומע כעונה" מובנו: שומע ולא ענה אמן יוצא ידי חובתו בדיוק כמו מי שענה אמן. דין זה, של "שומע כעונה" קיים רק בברכות. כאשר אני אומר ברכה, אני מביע רעיון, והעונה או גם השומע יוצאים ידי חובה, מפני שהם מסכימים לרעיון שהבעתי. החידוש הוא, שההסכמה אצל שומע קיימת גם אם לא ענה אמן, בבחינת "שומע כעונה". כל זה שייך רק בהסכמה לרעיון קיים, דהיינו רק בברכות. אבל בתקיעת שופר לא יכול להיות גדר של "שומע כעונה", כי שם דרושה פעולה, שם צריכים גם לתקוע וגם לשמוע. השמיעה אינה לצורך הסכמה. בעצם היה צריך כל שומע לתקוע בעצמו. בעל התקיעה הוא רק שלוחו. אבל לא יעלה על הדעת לומר שדי בכך שהתוקע השליח יבצע את שליחותו ויתקע, והמשלח ייעלם מהמקום, וישן. בשופר יש גם יסוד של קיום המצוה בשמיעה, דהיינו להשמיע לאזנו קול שופר. על כן צריך לשמוע את תקיעתו של השליח התוקע. לעומת זאת בברכות אין המברך המוציא פועל מדין שליחות, אלא מדין של הסכמת היוצא השומע להצהרתו של המברך. במגילה הקורא מוציא את השומעים לא מדין הסכמת השומעים, אלא כמו בשופר: הוא שלוחם של השומעים, כדי שתיעשה פעולת קריאה והשמעה לאוזן. מעתה ברור, שבשופר חייב התוקע המוציא לכוון להוציא, כי אחרת אין לי בטחון שהוא מינה את עצמו כשליחו של השומע. אבל בברכות אין צורך שהמברך יכוון, כי

7. על דעתו של רבי יהודה עיין תוספות מגילה כד ע"א ד"ה אבל אינו פורס על שמע.

8. עיין מגן אברהם בשו"ע או"ח סימן קפו ס"ק ג.

9. סוכה לח ע"ב ועוד.

הרי הוא אינו פועל כשליחו של השומע. אצלו יש רק צורך שהשומע ישמע את הברכה, שהיא הבעת רעיון והצהרה, ויסכים לה. לכן במגילה קטן אינו יכול להוציא את הציבור ידי חובתו, כי הוא אינו יכול להיות שליחם, כי הוא חייב בדרגת חיוב של "תרי רבנן", והם חייבים בדרגת חיוב של "חד דרבנן" אבל בברכות חשוב רק שהמברך והשומע יהיו בדרגת חיוב דרבנן. אין חשיבות באיזו רמת חיוב הם חייבים, "חד דרבנן" או "תרי דרבנן", כי הרי אין פועלים כאן מכח שליחות. זה היה סודו של הרמב"ם, שהדגיש בשופר, שהתוקע חייב לכוון להוציא, ולא הדגיש בברכות, שהמברך חייב לכוון להוציא.